

JOSEP M. CAMARASA. Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica

LES COL·LECCIONS D'HISTÒRIA NATURAL DE BARCELONA

El 17 de gener de 1759 va obrir les portes a Londres el British Museum. Uns anys abans, Hans Sloane (1660-1753), un metge aficionat a les ciències naturals a qui la seva fortuna havia permès aplegar magnífiques col·leccions i una gran biblioteca, havia llegat aquests béns al rei Jordi II d'Anglaterra per destinar-los a la instrucció i el gaudi del poble anglès.

Per aquells mateixos anys, a Barcelona, un apotecari anomenat Josep Salvador i Riera (1690-1761) encarregava nou mobiliari per instal·lar la biblioteca i les col·leccions que havien aplegat tres generacions de la família amb les seves pròpies prospeccions o mitjançant compres o intercanvis amb altres naturalistes. El gabinet Salvador esdevingué així, sense dir-se'n, el primer museu de ciències naturals de la ciutat de Barcelona.

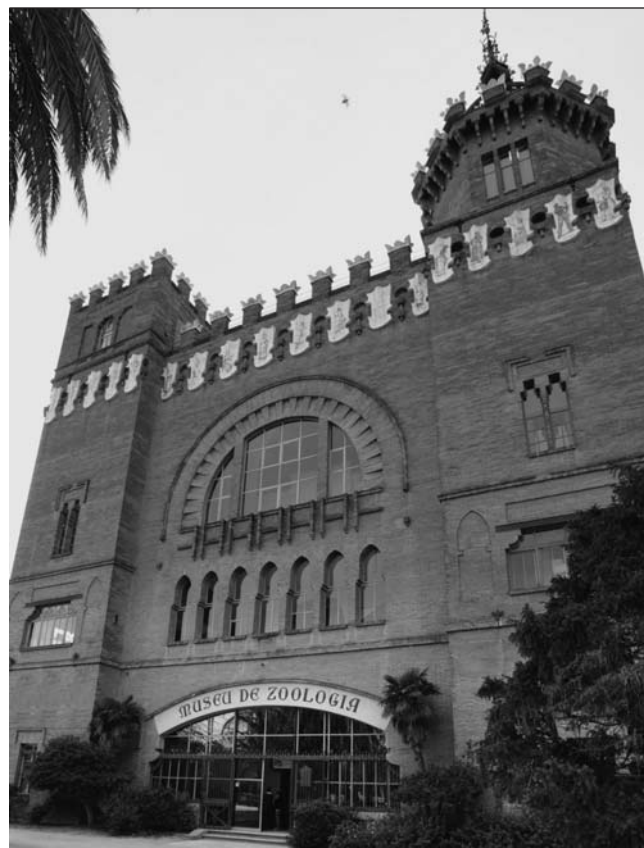
Però encara que el gabinet Salvador ja figurés a la *Guía de Forasteros en Barcelona* de 1806 com un dels atractius per visitar de la ciutat i que la universitat i l'institut de segon ensenyament, instal·lats des del 1874 a l'edifici d'Elies Rogent de la plaça Universitat, comptessin amb les seves pròpies col·leccions, a Barcelona no es començaren a formar col·leccions públiques d'història natural comparables a les del British Museum o a les del Muséum National d'Histoire Naturelle (creat per la Convenció a partir dels fons de la reialesa) fins la donació que va fer a la ciutat un altre col·leccionista que, com Sloane, no volia que a la seva mort es dispersessin les col·leccions que havia aplegat. Francesc Martorell (1822-1878), més modest que Sloane, no es va adreçar al monarca sinó que va optar per dirigir-se a la institució que li resultava més propera, l'ajuntament de la seva ciutat. Aquest hi correspongué amb la construcció, entre 1878 i 1882, del Museu Martorell, el primer edifici de la ciutat destinat específicament a aquest ús.

El darrer quart del segle XIX va ser un temps de renovació pel que fa als museus d'història natural arreu del món. La renovació havia començat als Estats Units amb la construcció dels nous edificis de l'American Museum of Natural History de Nova York (1877) i del National Museum de la Smithsonian Institution a Washington (1879) però tot seguit es manifestà a Europa, amb la instal·lació de les col·leccions d'història natural del British Museum al nou edifici de South Kensington que encara les acull (1881), i a continuació,

entre 1889 i 1900, s'estengué a París, Viena, Berlín, Praga, Brussel·les i molts altres punts d'Europa, Amèrica i els imperis colonials de les grans potències del moment. El cas de Barcelona és, doncs, més norma que excepció en aquest context, malgrat les singularitats a escala local que marquen aquell moment històric, el dels primers anys de la Restauració.

Eren uns anys, com ho havien estat els del Sexenni Democràtic que els havien precedit, de gran inquietud social i gran protagonisme de la societat civil a Catalunya. En pocs anys es crearen nombroses entitats (associacions excursionistes, entitats catalanistes, cooperatives, periòdics), algunes de les quals no tenien precedents. I no era solament entre les forces

Museu de Zoologia de Barcelona. Font: Museu de Ciències Naturals

temes-2)

més «d'esquerres» que es produïa aquesta pulsio creativa. Fins i tot des del Seminari Conciliar de Barcelona, el nou rector Salvador Casañas (1834-1908), futur bisbe de la Seu d'Urgell i de Barcelona i cardenal, que ja havia implantat un nou pla d'estudis adreçat a preparar els nous clergues per combatre «amb arguments sòlids, fundats en fets positius racionalment interpretats [...] la falsa ciència», i per escapar «la veritable, en plena conformitat i harmonia amb la divina revelació», adreçava el 1879 a tot el clergat de la diòcesi una circular per demanar-ne la col·laboració per convertir el modest gabinet d'història natural del Seminari en un veritable museu en el qual s'aplegués «el riquíssim material de la fauna, de la flora i principalment de la geografia física de la diòcesi i del Principat». Aquesta havia de ser la base d'una altra de les col·leccions d'història natural barcelonines que han arribat fins a avui, no sense haver patit greus pèrdues en els primers dies de la guerra civil de 1936-39: la del Museu de Geologia del Seminari.

Així i tot, caldria esperar fins que, amb les eleccions municipals de 1901 i 1903, els èxits electorals de republicans i regionalistes deixessin reduïda la representació dels partits dinàstics a l'ajuntament barceloní a una presència testimonial i que, a partir de 1905, republicans i regionalistes, prescindint temporalment de les diferències ideològiques, establissin el seu programa solidari de política municipal sota el lema «Higiene i Cultura». Dins d'aquest programa es va arribar a la configuració definitiva d'una Junta de Ciències Naturals de Barcelona amb la missió de gestionar i enriquir les col·leccions de ciències naturals de la ciutat (inclòs el parc zoològic) i els centres de recerca relacionats.

La Junta de Ciències Naturals era presidida nominalment per l'alcalde i constituïda per quatre regidors i vuit experts. D'aquests experts, dos, els catedràtics de ciències naturals de la universitat i de l'institut, ho eren per raó dels seus càrrecs; dos més per designació directa del consistori, i els altres quatre per elecció indirecta, a càrrec d'uns compromissaris designats per una sèrie d'entitats i associacions ciutadanes que es relacionaven d'alguna manera amb l'estudi de la natura. En un primer moment aquestes entitats van ser la Reial Acadèmia de Ciències i Arts, la Facultat de Farmàcia, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la Institució Catalana d'Història Natural, la Societat Protectora d'Animals i Plantes, els Estudis Universitaris Catalans, el Centre Excursionista de Catalunya i la Granja Experimental de la Diputació.

En l'etapa d'arrencada de la Junta de Ciències Naturals resulta particularment remarcable l'activitat de Norbert Font i Sagué, membre de la Institució Catalana d'Història Natural

i del Centre Excursionista de Catalunya. Iniciatives seves serien la reconstrucció a mida natural de les espècies de la gran fauna fòssil de Catalunya al Parc de la Ciutadella, iniciada (i aturada) amb la del mamut, i la creació de la col·lecció de grans blocs de roques, desmantellada en els anys de la dictadura de Primo de Rivera. Durant aquest període les adquisicions de la Junta i les aportacions dels seus membres i del personal tècnic amb què comptava anaren enriuint les col·leccions de la ciutat.

Norbert Font i Sagué (1847-1910). Geòleg, espeòleg i escriptor.
Font: L'Avenç

Tanmateix, les diferències entre republicans i regionalistes a propòsit del pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908, sumades a la sotragada de la Setmana Tràgica i a la divergència d'actituds d'uns i altres enfront de la revolta i la repressió d'aquesta, suposaren la fi de la Solidaritat. En conjunt tota la tasca cultural que en aquell moment duia a terme l'Ajuntament se'n ressentí, però en el cas de la Junta de Ciències Naturals cal afegir-hi la mort prema-

136

tura de Norbert Font i Sagué el 1910, el cessament del botànic Joan Cadevall com a membre de la Junta el mateix any i la marxa a Madrid d'Odon de Buen (membre de la Junta com a catedràtic de ciències naturals de la Universitat) el 1911. De 1911 a 1915, anys de predomini lerrouxista a l'Ajuntament barceloní, l'atonia de la Junta de Ciències Naturals contrasta amb la gran activitat del període fundacional.

El nou equilibri polític que resultà dels bons resultats de la Lliga Regionalista a les eleccions municipals de novembre de 1915 propicià la renovació gairebé total de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona i el posterior nomenament de Josep Maluquer i Nicolau com a secretari executiu. Josep Maluquer, home d'esperit actiu i emprenedor i de gran capacitat de treball –un autèntic executiu–, va reeixir a transformar radicalment la Junta en menys de dos anys. El 1917 es van inaugurar al Castell dels Tres Dragons, l'antic restaurant de l'Exposició de 1888, les noves instal·lacions del Museu de Ciències Naturals. Aquell mateix any havia obtingut la incorporació de la Diputació de Barcelona (a partir de 1920, de la Mancomunitat de Catalunya) a la Junta de Ciències Naturals, que deixà així de ser exclusivament municipal, amb el consegüent guany d'autonomia i, fins a cert punt, de pressupost. I a finals de 1916 havia pogut nomenar, previ concurs, un seguit de col·laboradors tècnics: Maximino San Miguel de la Càmera per a geologia, Francisco Pardillo per a mineralogia, Joan Baptista d'Aguilar-Amat per a zoologia i Pius Font i Quer per a botànica.

Pel que fa a les col·leccions, un informe de Pius Font i Quer –successor de Maluquer a partir de 1920– publicat a l'anuari de la Junta ens assabenta que «els exemplars del Museu han augmentat de prop d'un 150% en la Secció Entomològica des de la inauguració de Museu l'any 1917, els mol·luscs amb l'entrada de les col·leccions Bofill i Poch, Aguilar-Amat, Rosals i Institució Catalana d'Història Natural han passat de menys de 20.000 a prop de 300.000; la col·lecció de roques de 300 a 4.000; les plantes de 1000 plecs a 70.000, i en totes les seccions en unes proporcions semblants».

A totes aquestes adquisicions, Font i Quer i la resta del personal tècnic de la Junta afegirien en anys successius els fruits de les seves pròpies recol·leccions i, entre 1925 i 1926, el dipòsit de les col·leccions de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. En anys posteriors s'incorporaren també els herbaris Cadevall i Vayreda, es començà a plantar un jardí botànic i ja en plena Guerra Civil, el 1937, es recuperaren per a la ciència i per al patrimoni ciutadà les col·leccions i la biblioteca Salvador, de les quals es desconeixia el parador des del darrer terç del segle XIX, retrobades en una masia del Penedès.

La Junta de Ciències Naturals de Barcelona havia passat, el 1934, a dependre del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i a anomenar-se Junta de Ciències Naturals de Catalunya. No cal dir que el 1939 fou dissolta per les autoritats d'ocupació franquistes. Els seus béns i instal·lacions es van atorgar a l'Ajuntament de Barcelona, que creà amb ells un Instituto Municipal de Ciencias Naturales, del qual passaren a dependre l'Institut Botànic, el Museu de Geologia i el Museu de Zoologia, però no el Parc Zoològic. Els anys del franquisme no foren propicis a l'enriquiment de les col·leccions. Només l'esforç del personal tècnic d'aquests museus i la col·laboració desinteressada de molts naturalistes que hi trobaven un referent per a les seves recerques van permetre ampliar-les, en algun cas amb exemplars veritablement valuosos.

Nou Institut Botànic de Barcelona

La trista realitat és que en els darrers trenta anys tampoc no han millorat gaire les coses en aquest aspecte. Els gestors culturals de les nostres institucions (més gestors que culturals) semblen tenir aquests darrers anys una visió de la cultura que l'associa més amb l'espectacle que amb la recerca. Col·leccions i recerca els semblen prescindibles i només semblen interessar-los les accions adreçades a congregar públics nombrosos. L'Institut Botànic de Barcelona, gràcies a un conveni amb el CSIC, és l'únic centre de l'antiga Junta de Ciències Naturals que sembla defugir aquest destí, però el Museu de Ciències Naturals, que aplega l'antic museu de Geologia, el de Zoologia i el Jardí Botànic, és a punt de veure separats físicament els espais d'exhibició i atenció al públic dels de recerca i col·leccions de reserva. Un fat que ja han patit altres museus de la millor botiga del món. ■

1

2

5

8

11

13

14

16